

IX. CİLT 2. SAYI OLARAK GÖZÜKEN GERÇEKTE VIII. CİLT 2. SAYIDIR
Cilt: IX Nisan 1932 Sayı: 2

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İÇTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFYA, EDEBİYAT
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA:

MAKALELER	Sahife
Goethe: Yusuf Şerif B.	3-11
Faust'un Felsefesi: Dr. Orhan Sadeddin B.	12-20
Osmanlı devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik: Ahmet Refik B.	21-59
Pedagoji sistemleri: İsmail Hakkı B.	60-79
Auguste Comte'un Felsefesi: Halil Nimetullah B.	80-96

— İSTANBUL —
MATBAACILIK VE NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1932 —

GOETHE [*]

Goethe'nin ölümünün yüzüncü senei devriyesi münasebetile Darülfünunda yapılması mukarrer toplantıda söz söylemeğe cesaret etmeden evvel hayli tereddüt ettim. Çünkü Goethe dünya fikir ve edebiyatının en yüksek ve pek sayılı şahikalarından biri olmakla beraber, memleketimizde Almancanın çok münteşir olmaması dolayısıyla, Werther ile Faust'in Fransızca tercemeleri istisna edilirse, eserleri nisbeten mahdud bir kari zümresi tarafından okunmuştur; hele edebiyatımızda Goethe'nin doğrudan doğruya tesiri pek az olmuştur. Bu itibar ile bir Türkün Goethe'yi tebcil için vatan-daşlarına hitaben söyleyebileceği yegâne makul söz, şu beylik tavsiyeden ibarettir: «Goethe'nin eserlerini okuyalım ve onların derin manasını anlamaya çalışalım». Tereddüdümün ikinci ve en mühim sebebi, Goethe'nin eserinin azameti ve bu esere ait tettebbüatın vüs'atıdır. Goethe'nin, çoğu ve belki şu veya bu noktai nazardan hepsi birer şaheser olmak üzere bir kütüphane teşkil eden eserlerinin cümlesini ve bu eserlerle muharrirlerine dair kütüphaneler dolduran tetkikatın hiç olmazsa başlıcalarını uzun uzun tetkik ve tefekkür etmeden, yani hayatının bir çok senesini bu işe hasretmeden, Goethe hakkında söz söylemeğe kalkışmak, kendi hesabıma bir cür'ettir. Fakat şu sırada bu cür'etin sırf bir tâzim vazifesini ifa maksadile irtikâp edileceğini, ve esasen Goethe hakkında söz söyleyeceklerin pek muhtemel cümlesi, mevzularının dunünde kalacaklarını, çünkü Goethe'nin en güzel tefsircisi, en güzel izahcısı yine bizzat Goethe'nin kendisinin, kendi eserlerinin olduğunu ve olacağını düşünerek Goethe'nin edebiyattaki mevkiinden, hayatından ve eserlerinden muhtasaran bahsetmekte bir mahzur görmedim.

Yirmi beş otuz sene evvel, daha mektep sıralarında iken, galiba bir arapça ve ya farisî gramerinin mukaddimesinde şu mealde bir cümle okumuş olduğumu hatırlıyorum: «Bizim, Avrupanın fûnununa (yani maddî ilimlerine) ihtiyacımız var; fakat Avrupa edebiyatlarının bizim için ancak beşinci, altıncı derecede bir ehemmiyeti olabilir.». Edebiyatla ilimler arasındaki münasebetleri görmeğe mâni olan ve edebiyatın sırf bir oynaktan, lüzumsuz bir süsten ibaret olduğu vehmini, illusion'unu veren bu galâtı rüyet, bu gaflet, bu gramer hocasına münhasır değildir. Tanzimatçılar da aynı zihniyetle hareket ederek Avrupanın duygu ve tefekkür tarzlarına, Avrupanın edebiyatına ve manevî ilimlerine iltifat etmediler: Avrupanın maddî ilimlerini, topunu tüfeğini almakla bu memleketi yük-

[*] Darülfünunda Goethe ihtifali münasebetile verilen konferans.

seltebileceklerini sandılar. Fakat, bu hataya yalnız bizim tanzimatçılar da düşmedi: Amerika, koca Amerika uzun zaman nefiyeci kaldı, on dokuzuncu asra kadar edebiyatı, ve son senelere kadar manevî ilimleri ihmal edip durdu. Halbuki edebiyat ve san'at, hissiyattır, manevî insandır; hissiyat yükselmeden hakiki zekânın yükselmesi mutasavvır değildir. İlim, muhakkak ki hakikat ihtirasının, iptilâsının mevlûdudur ve hakikat ihtirası, iptilâsı da güzellik ihtirasının, iptilâsının ikizi, belki de küçük kardeşidir. Hakikatın güzelliğine meftun olmıyanlar, hakikatın kendisine de varamazlar. İlk insanları hayvanlıktan ebediyen ayırmış olan ilk zekâ şulesi, hiç şüphe yok ki güzelliğe, san'ata ait bir şuledeen sonra veya onunla beraber parıldamıştır; mantık, bunu böyle icap ettiriyor; fakat tarih, tecrübe de bunun böyle cereyan etmiş olduğunu gösteriyor. Eski Yunan medeniyetinin başında Homiros ve ya Homiroları, yeni devirler medeniyetinin başında Danteyi ve Renesansın büyük muharrir ve san'at-kârlarını buluruz. Büyük dahiler, mensup oldukları milletleri, yükselmenin şartı esasisi olan benliklerinin şuuruna bedîî hisler, bedîî heyecanlar vasıtasile erdirirler, ruhlarını yoğururlar. Bu millet yoğurucularının arasında Goethe en şanlı bir mevki işgal eder. Manevî Almanyanın oluşuna iki yüksek sima hâkimdir: Luther, Goethe, Luther, Almanyanın mühim bir kısmına vicdan istiklâlini, Goethe ise bütün Almanya'ya benliğinin şuurunu, benliğinin istiklâlini bağışlamıştır. Goethe'den evvel sönük ve silik, başka milletlerin peşinde mahcup ve mütereddit topallıyan bir Almanya, daha doğrusu bir alay küçük Almanyalar vardı, Goethe'den sonra, zinde ve mağrur, başka milletleri peşine takan ve emin ve devâsa adımlarla ilerliyen muazzam ve tek bir Almanya meydana çıkmıştır.

* * *

Johan Wolfgang Goethe 1749 da Frankfort'ta doğdu. Babası çok ciddi ve sert, annesi şen ve san'atkâr ruhlu idi. Ailesi yüksek ve zengin burjuaziye mensuptu ve Goethe'ye ciddi bir tahsil gördürdü. İlk tahsilini evde bitirdikten sonra on altı yaşında Leipzig darülfünununa geliyor, hukuk derslerini ihmal ederek daha fazla edebiyat ve san'atla iştigal ediyor. Fakat klâsik taklitçiliğinin bir merkezi olan ve küçük Paris diye yadedilen Leipzig'in Goethe'de bıraktığı tesir pek sathî oluyor ve o tarihte yazdığı şeyler uzaktan olsun müstakbel Goethe'yi tebşir etmiyor. Bu şehirde üç sene kaldıktan sonra 1770 te Strasbourg darülfünununa geçiyor.

Strasbourg Goethe'nin hayatında büyük bir merhale teşkil eder. Burada Herder'le tanışıyor. Herder'in mütenevvi, ateşin, herşeyi anlamağa ve yeni çığırılar açmağa daima hazır olan zekâsı, Goethe'nin fikrini daha fazla inkişaf ettiriyor, genişletiyor ve onda artık silinmiyecek izler bırakıyor. Onun teşvikile Goethe, Homeri, Ossiani, Shakspeare'i Rousseau'yu, halk şiirlerini, mukaddes kitabı, hülâsa en muhtelif devirlere ve en mütenevvi dillere ait eserleri derin bir alâka ile okuyor ve daha o tarihte büyük eserler yazmağı tasarlıyor.

Frankfort'a dönüyor ve Wetzlar'da az süren bir ikameti istisna

edilirse 1775-e kadar hep Frankfort'ta kalıyor. Bu esnada ikisi şaheser olmak üzere bir çok eser yazıyor. 1775 te Saxe Weimar'ın genç dükası Karl August'un daveti üzerine Weimara geliyor ve dükanın ısrarı üzerine onun müşavir ve nazırı oluyor.

1786 da İtalyaya giderek kadim ve İtalyan sanatlarla doğrudan doğruya temas ediyor ve dehasının orijinalitesini daha vazih bir surette tebarüz ettiriyor. Maamafih iki sene süren bu seyahat ve onu takip eden ilk seneler, edebî mahsul itibarile oldukça kısırdır; Goethe, bu senelerde daha evvel tasavvur etmiş olduğu veya ilk taslağını yazmış olduğu eserleri tamamlamakla iktifa ediyor ve kendini daha fazla ilmi tetebbüata veriyor.

1888 de Weimar'a avdet ediyor, ve bir kaç sene sonra Schiller'le dost oluyor. Bu dostluk, Goethe'nin hayatında, Herder'le tanışması derecesinde mühim bir hadise teşkil eder: İtalyaya seyahatinden beri kendini Almandan ziyade eski Yunanlı hisseden ve gerek memleketine, gerek memleketinin edebiyatına karşı küskün bir vaziyet alan Goethe, Schiller'le teması sayesinde bunlara yeniden ısınıyor; kendi tabiri veçhile Schiller onu «yeniden şair yapıyor». Bir tesadüf neticesinde tanışan ve önceleri birbirinden hiç hoşlanmıyan bu iki zıt, fakat birbirini tamamlayıcı dehanın bu pek samimî ve pek sıkı dostluğu, her ikisinin eseri için pek mes'ut neticeler vermiştir: Schiller Goethe'nin realizminden, tecrübe ve olgunluğundan, Goethe de onun idealizminden, gençlik ve ateşliliğinden istifade etmiştir.

Goethe İtalyadan döndükten sonra artık Weimar'ı hemen hiç terketmiyor ve uzun hayatını hep burada geçiriyor. En faal bir nazır hayatı onu ilimden, sanattan uzaklaştırmıyor ve Weimar'ı bu ikinci derecedeki şehri, uzun bir zaman için, en kıymetli mütefekkir, şair ve san'atkârların toplandığı ve her münevverin gelip ziyaret ettiği bir merkez haline getiriyor.

İnkıtasız bir surette inkişaf etmiş olan ve hayret verecek derecede daima tenevvü ve tevessü etmiş bulunan bu deha, hayatının sonuna kadar gerek zekâsının taravet ve kuvvetini, gerek kalbinin zindelik ve sevgi kabiliyetini muhafaza etmiş, ve 1832 de «daha nur!» diye gözünü kapadığı zaman, bütün Avrupa onu bütün devirlerin ve bütün milletlerin yetiştirdiği en büyük dahilerden biri olarak selâmlamıştır. Avrupanın 1832 de vermiş olduğu hüküm, 1932 de de bütün kuvvetini muhafaza etmektedir.

* * *

Goethe'nin eserleri devir ve temayül itibarile bariz bir surette üç kısma ayrılır: 1775 e kadar yazılanlar, İtalya seyahatine tekaddüm ve onu takip eden senelerde kaleme alınanlar, 1800 den sonra meydana gelenler.

1775 e kadar yazılan ve ya tasarlanan eserler, «Sturm und drang» devrine aittir. «Sturm und drang» kelimeleri, tercemeye pek gelmez, aşağı yu-

karı fırtına ve hız demektir. Bu cereyan, klâsik edebiyata ve onun, tabiatı ve dehayı sınırsız bağlarla bağlayıp inkişafına mâni olan kaideprestliğine karşı isyan ve bilâkis cermen ve millî edebiyatlara teveccüh hareketidir. Bu cereyan, onsekizinci asrın ortalarına doğru başlamıştı. İsyân bayrağını ilk açan Lessing'dir. Fransız klâsik edebiyatının ve bilhassa tiyatro-sunun zayıf noktalarını büyük bir vuzuh ile gördü. Maalesef, bu son derece vâsi malûmatlı ve aynı derecede geniş, aynı derecede vazih görüşlü muharrir, tıpkı meftunu bulunduğu ve üstat tanıdığı fransız Diderot gibi, düşündüklerini mevkii fi'le koyamadı: eserleri, tasavvuratının çok dunda kaldı. Sturm und drang harekti, Klopstock ile mühim adımlar attı, ve Haman'ın ve bilhassa Herder'in teşvikile taazzüv etti, fakat onu şaheserlerle tetviç etmek şerefi, Schiller ile Goethe'ye müyesser oldu.

İtalya seyahatine takaddüm ve onu takip eden senelerde kaleme alınan, daha doğrusu itmam edilen eserler, Goethe'nin klâsiklik devresine aittir. Sturm und drang, edebiyatı, koltuk değneklerinden, küflü ananelerden, boğucu bir havasızlıktan kurtarmış olmak itibarile lüzumlu bir kasırga idi. Fakat şimalden gelen bu kasırga, köhne bir mâziyi silip süpürdükten sonra Goethe'nin, daha fazla yıkıcı olan ve ifratlarla dolu bulunan bu cereyanda ilânihaye saplanıp kalması beklenemezdi; o tarihlerde bir çok âlimin ve bilhassa dahiyane bir sezisle eski Yunan dünyasının hakiki ruhunu kavramağa muvaffak olan Winckelmann'ın tesiriyle yayılan Yunancılığın cazibesine Goethe de kendini kaptırdı. Nazarlarını şimalden cenuba çevirdi, eski ilâhlarının sanemlerini yaktı, yeni ilâhlara tapındı. Bu devirde Goethe sakinleşiyor, ve ne denirse densin genişliyor ve olgunlaşıyor. Sadelik, nizam ve ölçü onun düsturu oluyor. Bu devrin mahsulleri bol olmamakla beraber pürüzsüzdür ve içlerinde şaheser olanları da vardır.

Üçüncü devir, ne bazılarının iddiasına göre sırf şimal ve ya Alman mefkûresine avdettir, ne de bazısının zannettiğine göre sırf klâsik devrin mütekâmil bir safhasından ibarettir. Üçüncü devir, ne şimal devridir, ne cenup. Üçüncü devir, Goethe'nin Goethe devridir. Bu devirde artık hiç bir ilâh heykeli devrilmiyor, önce devrilmiş olanlar yeniden dikiliyor; bütün ilâhları alabilecek bir mabet kuruluyor ve bu muazzam mabede Faust Pantheon'u adı konuyor.

* * *

Goethe'nin eserlerinin sırf edebî olanları, dört başlıca neve taksim edilebilir: lirik şiirler, manzum destanlar, romanlar, piyesler.

Goethe'nin lirik manzumeleri nispeten çok değildir ve mühim bir kısmı muhtelif tarihlerde mevkutelerde ve gazetelerde intişar etmiştir. Fakat Goethe'nin lirik şiirleri, lirik manzumelerinden ibaret değildir: onun bütün eseri liriktir, şahsidir. Nev'i ve ismi ne olursa olsun her eserinin en güzel kısımları, şahsî hissiyatına tercüman olan kısımlardır. Nevi itibarile lirik olan eserlerinin başlıcaları şunlardır: lied'ler (1769), Roma élégie'leri (1794), Ballade'lar, Şark Garp divanı (1819).

Lied'ler şimal ve orta zaman halk türkülerinden mülhemdir. Şeklin, lisanın ve hislerin sadeliği arkasında çok defa derin fikirler saklıdır. Roma élégie'leri, şekil itibarile mükemmel olmakla beraber lied'ler derecesinde cazip değildir. Ballade'lar iki kısımdır: İtalya seyahatından evvel yazılmış olanlar, lied'ler gibi şimal ve orta zaman mevzularından mülhem olup ahenktar, fakat sade bir nazım ile kaleme alınmıştır; İtalya seyahatından sonrakilere gelince mevzuları şark memleketlerinden ve kadim dünyadan muktebes olup nazımları son derece ustalıklıdır. Şark garp divanı, Hammer'in terceme etmiş olduğu Háfızın divanından mülhemdir. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu Şark garp divanı, sadece garp divanı ünvanı altında intişar etseydi mazrufuna daha uygun bir isim almış olurdu; çünkü hayatının bu son devrinde her şeye olduğu gibi şarka da alâka göstermiş olan Goethe'nin bu eserinde, şarklılık namına kitabın isminden ve bazı haricî teferrüattan başka bir şey yoktur. Bir çok yerleri muğlâk ve fazla remzî olan bu eserin en taravetli kısmı, pek ihtiyar şairin son aşkını terennüm eden Zelihanın kitabıdır.

Goethe, bir çok manzum destanlar yazmağa başlamışsa da yalnız bir tanesini, Hermann ve Dorotée'yi bitirmiştir. Mevzu son derece sade ve hemen hemen şiriyetsizdir: ihtilâl ordularından kaçan muhacirlerin arasında bulunan bir kız, muhacirlere öteberi getirmeğe gelen bir gençle sevişiyor ve onunla evleniyor. Ancak bir ufak roman mevzuu olabilecek olan böyle alelâde bir maceradan koca bir destan yazmak istemek hayli tehlikeli bir teşebbüs; fakat Goethe bu işi muvaffakiyetle başardı. Şekille mevzu arasında biraz nispetsizlikten başka bir kusuru olmıyan bu eser, pek hararetle bir rağbetle karşılandı. Bir münekkit Hermann ve Dorothée için diyor ki: «Bu destan, her noktai nazardan, Goethe'nin en merakaver eserlerinden biridir. Bu eser, mevzu itibarile popüler, telif itibarile ustalıklı, üslûp itibarile kadim, tasvir edilen seciyeler ve örf ve âdet itibarile moderndir. Fakat en ziyade nazarı dikkatî celbeden şey, bu muhtelif unsurların pek büyük bir meharetle mezcedilmiş olmasıdır.»

Büyük romanlarının adedi dördttür: Werther (1774), Wilhelm Meister'in çıraklık seneleri (1796), W. Meister'in seyahat seneleri (1821), Mukadder cazibeler «Wahl Verwandschaften» (1809).

Werther, on sekizinci asrın şüphe götürmiyecek surette en güzel, en orijinal romanıdır. Goethe, bu eseri yazarken Richardson ve Rousseau'nun tesiri altında kalmıştır. Fakat onlardan mülhem olmakla beraber onları çok geride bırakmıştır. Bu muharrirlerin hazırlamış oldukları kalıba Goethe bütünü başka bir malzeme koymuş ve bu malzemedен sırf kendi damgasını taşıyan ve muhtelif unsurları birbirinden tefrik edilemeyen mütecanis bir kül meydana çıkarmıştır.

Bu eseri teşkil eden unsurlar üç çeşittir: 1) edebî tesirler (Richardson, Rausseau), 2) şahsî malzeme (Goethe'nin Wetzlar'da iken tanıyıp sevmiş olduğu Charlotte Buff için duyduğu ve ayrılıkla neticelenen

aşkı), 3) o tarihlerde cereyan etmiş olan bir vak'a: Jerusalem isminde bir gencin aşk yüzünden intiharı. Fakat biraz evvel söylediğimiz veçhile Goethe bu üç unsuru o kadar büyük bir meharatle birbirine kaynatmıştır ki bu romanın nasıl yazıldığını bilmiyenler bütün malzemenin aynı membadan çıktığı intibai altında kalırlar.

Werther, son derece zeki, son derece hassas, hayalâtı ve tefekküratı çok seven, büyük bir şetareten derin bir hüzne geçen seriütteessür, ince, ruhlu bir gençtir. Bu genç, günün birinde, sevdiği kızın başkasile evlendiğini ve kocanın Wertherin aşkından kuşkulandığını görünce, ayrılığın ıstı-
rabına dayanamıyarak intihar ediyor. Goethe, bu eserde, bu çok zeki ve büyük ruhlu gencin ateşli ihtirasına, hararetli ve pek samimî tabiat duygusuna, emel ve ıstıraplarına en sade, en ahenktar ve aynı zamanda en canlı, en san'atkârane bir üslûp ile tercüman olmuştur. Bundan başka Goethe, Richardson ve Rausseau'nun çok defa sıkıcı olan teferrüatçılığından da içti-
nap etmeği ve her şeyden yalnız elzem olanı alarak fazla şeyleri atmağı mükemmel bir surette bilmiştir.

Werther daima tazeliğini muhafaza edecek olan bir tiptir; çünkü Werther her mütefekkir, hassas gencin geçirmiş olduğu bir buhranın timsalidir. Goethe'nin pek güzel söylediği veçhile « her -
kesin hayatında, Wertherin yalnız kendisi için yazıldığını zannettiği bir çağ vardır.»

Wilhelm Meister romanlarının her ikisinin de muhtelif aksamı, pek muhtelif tarihlerde yazıldıkları için telif noktai nazarından çok zaiftir. Bilhassa sonuncusu karma karışık bir eserdir. Fikrimce bu eserlerin he-
yeti mecmualarından vazih bir mana çıkarmak güçtür. Bununla beraber bu eserlerde müstesna bir güzelliği haiz parçalar pek çoktur.

Mukadder cazibeler, Werther'in taravetine malik olmamakla beraber Goethe'nin en mütekâmil romanlarından biridir. Bu eserde, Goethe fen-
nî tetkikatından mülhem olarak manevî kuvvetlerin, manevî cazibelerin, tıpkı maddî cazibeler gibi nasıl icrai tesir ettiğini ve birbirini sevmek üzere yaratılmış olan kimselerin bütün engellere rağmen ve kendi arzu-
larının hilâfına olarak nasıl sevişmeğe, birbirini nasıl cezbetmeğe mah-
kûm olduklarını en ince, en anatlı tahlillerle tasvir etmektedir.

Goethe'nin romanlarından bahsederken Mukadder cazibeler romanile hemen aynı tarihte yazılmış olan Şiir ve hakikat ünvanlı eserini de zik-
retmek icap eder. Mensur eserlerinin en merakaverlerinden biri olan bu otobiografi, son derece cazip bir romandır: Goethe'nin hayatının, daha doğrusu fikrî ve hissî hayatının pek samimî bir romanı.

Goethe'nin başlıca piyesleri şunlardır: Goetz von Berlichingen (1773), Egmont (1787), Tauris'te İphigenie (1779 ve tadilâtla 1786), Torquato Tasso (1790), ve Faust (parça 1790, birinci kısım 1808, ikinci kısım 1831).

Goetz von Berlichingen, şimalin şiir sanatından ve Shakespear'in tiyat-

rosundan mülhem bir dramdır. Bu dram, Strum und drang'ın klâsik tiyatroya ve umumiyetle klâsik san'ata karşı ilk parlak zaferidir. Çünkü bir defa mensurdur, sonra mahut üç vahdet kaidesine kat'iyen riayet edilmiştir; bu piyeste, ne zaman vahdetinden, ne mekân vahdetinden, ne de hatta vak'a-vahdetinden eser yoktur. Lisana gelince, her türlü kayıtlardan azade, parlak ve ateşin bir lisandır. Mevzuu tarihidir ve Goethe bu eseri, Goetz'in hatıratını okuduktan sonra yazmıştır; fakat diğer büyük tiyatro muharrirleri gibi, Goethe de tarihi hakikate noktası noktasına sadık kalmamıştır. Piyenin kahramanı, Reformasyon zamanında ortalığı kasıp kavuran şakı şevalyelerden biridir. Goetz, en çok kendi ihtirasları için çarpışmıştır. Fakat Goethe onu, adaletin ve hürriyetin bir müdafii olarak tasvir etmektedir.

Bu piyes, heyeti mecmuası itibarile kusursuz değildir. Vak'alar birbirine sıkı bir surette merbut olmadığı gibi eşhasın karakterleri ve hattı hareketleri çok defa kâfi derecede izah ve tamik edilmiyor. Fakat bu eser, son derece canlı ve el'an güzelliğini muhafaza eden tablolar ihtiva etmektedir.

Egmont de, Goetz gibi, tarihî ve mensur bir dramdır. Burada da tarihî hakikate sadık kalınmamıştır. Bu piyeste Felemengin millî hürriyetini ve vicdan serbestisini İspanyol idaresine ve istibdadına karşı müdafaa etmiş olan Comte Egmont'un idam faciası tasvir ediliyor. Egmont'un, bir halk kızı olan maşukası Claire'in saffeti ve sevgilisine karşı hiç bir şeyden yılmayan sadakati unutulmaz hutut ile çizilmiştir. Bu piyes Goetz'den daha ölçülü olmakla beraber aşağı yukarı onda da aynı kusurlar vardır.

Goethe, Tauris'te İphigenie piyesini İtalyaya seyahatından evvel mensur olarak yazmış, fakat İtalyada iken onu manzuma çevirerek neşretmiştir. Goethe'nin Tauris'te İphigenie'si, Euripide'in aynı isimdeki piyesinden muktebes olmakla beraber, Goethe gerek mevzuu gerek bilhassa İphigenie'nin simasını çok değiştirmiştir. Goethe'nin İphigenie'sine Euripide'in İphigenie'sine, ne kadim Yunan dünyasının başka kadın simalarına benzer. Hassasiyet noktai nazarından tamamiler moderndir ve Goethe'nin Weimarda sevmiş olup visali için uzun seneler beklemiş olduğu Me von Stein'in idealleştirilmiş tasviridir.

Hülâsa bu piyes, şekil itibarile tamamiler klâsik, fakat ruh itibarile tamamiler moderndir. Goethe, bu piyesinde, Hermann ve Dorothee'de olduğu gibi, André Chénier'nin «Sur des penses nouveaux faisons des vers antiques» düsturunu muvaffakiyetle tatbik etmiştir.

Torquato Tasso piyesinde Goethe «Kurtarılmış Kudüs» muharririnin cinnetle neticelenen aşk ve asabiyet buhranlarını tasvir ediyor. Piyes, tiyatroculuk noktai nazarından zaiftir: tasvir edilen facia, daha fazla piyes kahramanının ruhunda cereyan ettiği için hemen hemen hareketten mahrumdur; fakat lirizm noktai nazarından son derece güzel parçalar ve çok ince ruhî tahliller vardır.

Faust, ötedenberi Almanyada malûm olan ve halkın çok rağbet gösterdiği bir mevzudur. Bu mevzu, çok erkenden Goethe'nin nazarı dikkatini celbetmiştir. Daha Strasbourgtta iken, bununla iştigal ediyor ve Weimara gittiği zaman bunun bir ilk taslağını (Urfaust)u beraber götürüyor. 1790 da onun bir parçasını Faust Fragment'i neşrediyor. Asıl Faust'un ilk kısmını 1808 de neşrediyor ve 1831 de, ölümünden biraz evvel, Faust'un ikinci kısmını tamamlıyor. Demek oluyor ki Goethe, bu mevzula aşağı yukarı 60 sene meşgul olmuştur. Bunun için, bu eserde, daha doğrusu bu eser silsilesinde vahdet namına bir şey aramak abestir. Goethe bu mevzuu beşer hayatının fikrî ve hissî safahatını ve mücadelelerini istiap edebilecek bir çerçeve olarak kabul etmiş ve bu çerçeveye kendi şahsî tecrübesini sığdırmak istemiştir.

Hakikî Faust, onaltıncı asırda yaşamış olan bir âlim olup sihirle iştigal etmiş, Avrupanın bir çok yerlerinde seyahat etmiş ve nihayet talebesi Wagner tarafından öldürülmüştü. Fakat efsane, çok erkenden Faust'a el uzatmış, onun hayatına bir çok ilâveler yapmış ve onu Allaha karşı isyanın timsali olarak tasvir etmiştir: Efsaneye göre Faust, şehvani ihtirasatını tatmin etmek için şeytanla bir mukavele akteden ve ruhu şeytanlar tarafından cehenneme götürülen bir adamdır. Bu efsaneden gerek Almanyada, gerek Avrupanın diğer memleketlerinde bir çok muharirler mülhem olmuş, ve Shahespeare'in muasırı Chiristopher Marlowe, şahesere yakın güzel bir dram meydana çıkarmıştır.

On altıncı asırdan sonra bu efsane bir çok istihaleler geçirdi ve on sekizinci asırda Faust, cezaya lâyık bir suçlu olmaktan kurtuldu. Lessing neşrettiği bir perdede ve bilhassa neşretmediği bir Faust taslağında bu dramın kahramanı, idealizmin, yükselmek isteyen ve yolunda bir çok engellere tesadüf eden beşer fikrinin, bilgi ihtirasının timsali oldu.

Goethe'nin elinde ise, Faust'la beraber Mephistophéles de değişti: menfur bir sima, menfur bir şeytan olmaktan çıktı. Mephistophéles, fernalığı istemekle beraber iyiliği yapıyor ve binnetice beşer fikrinin yükselmesinde büyük bir rol oynuyor. Faust, bir idealist ise, müstehzi realizmile Faust'u daha büyük hamleler yapmağa sevkeden Mephistophéles de bu idealizmin en büyük muharrikidir. Faust ve Mephisto, Goethe'dir; Faust ve Mephisto, beşeriyettir; Faust ve Mephistonun macerası, Goethe'nin, beşeriyetin macerası, destanıdır. Faust'suz beşeriyet, hayvanlığa döner; fakat Mephistosuz, ihtirassız beşeriyet, kansız, cansız, soğuk bir müstehase halini alır. (Faust'ta daha fazla tevafuk etmiyeceğim. Kıymetli arkadaşımız Orhan Sadettin Bey biraz sonra bize bu eserin felsefesini teşrih edecek.)

* * *

Goethenin, tesiri Avrupanın bütün edebî ve fikrî ceryanlarında mahsustur. Her mektep, Goetheyi kendine mal etmek ister ve her mektep bunu yapmak istemekte haklıdır; çünkü Goethe fikrin ve hissin bütün zıtlarını şahsında toplamıştır, ve çünkü Goethe, Napoleo'nun dediği gibi »tam

bir insandır». Fakat böyle olduğu içindir ki onun tesirini tespit etmek güçtür; bu tesiri tespit edebilmek için, Avrupanın Goethe'den sonra bütün fikrî ve edebî cereyanlarının tarihçesini yapmak lâzım. Halbuki biz buraya sadece Goethe'nin büyük namını yadetmeğe geldik.

Sözümü bitirmeden evvel Goethe hakkında arasıra mevzuubahs olan bir meseleye temas etmek isterdim: Goethe Alman şairlerinin en Almanı mı, yoksa Alman şairlerinin en beynelmileli mi? Her iki tezi müdafaa edenler var ve her iki tez, Goethe'nin eserlerine ve sözlerine istinat ederek müdafaa edebilir. Fakat bana öyle geliyor ki, her iki tezin taraftarları aynı şeyi söylüyor, yalnız bunu başka başka kelimelerle ifade ettikleri için anlaşıyorlar. En millî şair, en beynelmilel unsurlardan millî eserler, ve en beynelmilel şair de en millî unsurlardan en beynelmilel eserler çıkarabilir. Millilik ve beynelmilelik, orta irtifalarda ayrı ayrı mefhumlar olabilir, fakat Goethelerin irtifaında bunlar birbirinin mütemmimi, birbirinin aynıdır. Kozmopolit değil, fakat yüksek manasile en beynelmilel olabilmek için, milliyetin en derin âmakına kök salmış olmak, ve en millî olabilmek için de beynelmileliğe kadar yetişebilmek lâzımdır. Plâton, eski Yunan muharrirlerinin en Yunanlısı, hatta ihtimal en atikalısıdır; fakat böyle olduğu halde, ve belki böyle olduğu için, Aristotelis te istisna edilmeksizin bütün Yunan muharrirlerinin en beynelmilelidir. Goethe de öyledir: en beynelmilel, çünkü en millî; en millî çünkü en beynelmilel. Eğer Goethe yalnız beynelmilel ise niçin bütün Almanya bugün onu en büyük millî şairi olarak selâmlıyor? Ve eğer yalnız millî ise niçin bütün Avrupa onu alkışlamak için bugün Weimara koşuyor? Ben Goethe'lerin cesametindeki insanlara étiquette yapıştırılması taraftarı değilim, fakat Goethe'ye mutlâka bir étiquette konacaksa, ben şu temennide buluna-
cağım: Eğer Goethe Alman şairlerinin en Almanı ise, Türk şairlerinin en Türk bir Goethesi, ve eğer Goethe Alman şairlerinin en beynelmileli ise, Türk şairlerinin en beynelmilel bir Goethesi yetişsin! Türklerin Goethe için sarfedebilecekleri en samimî tebcil sözü, bu temenni olsa gerek!

Yusuf Şerif